

SISÄLLYS

ESIPUHE	9
-------------------	---

Osa 1 ERIYTTÄMISEN TAUSTAA

1 ERIYTTÄMISEN LÄHTÖKOHDAT	16
Mitä eriyttäminen on?	16
Eriyttäminen suhteessa muihin käsitteisiin	18
Erilaisia eriyttämismalleja	19
Mihin eriyttäminen pohjaa?	23
Eriyttäminen tässä kirjassa	26
Eriyttämisen Viiden O:n malli	27
2 ERIYTTÄMINEN OPETUKSESSA	34
Eriyttäminen tutkimuksissa	36
Tutkimukset Viiden O:n mallista	40
Eriyttämisen hyödyt	41
Eriyttämisen tarpeiden selvittäminen	44
Eriyttämisen haasteet ja niihin vastaaminen	49

Osa 2

ERIYTTÄMISEN VIIDEN O:N MALLI KÄYTÄNNÖSSÄ

3 OPETUSJÄRJESTELYT	64
Joustava ryhmittely	67
Samanaikaisopettajuus	75
Oppituntien palkitus	82
Tukiopetus	84
Luovuustunti	86
Muita ratkaisuja	88
4 OPPIMISYMPÄRISTÖ	94
Fyysinen oppimisympäristö	97
Psyykinen ja sosiaalinen oppimisympäristö	106
5 OPETUSMENETELMÄT	120
Eriyttävän opetuksen periaatteet	123
Eriyttävät työtavat käytännössä	149
6 OPPIMISEN TUKIMATERIAALI	165
Opetusvälineiden ja oppimateriaalin eriyttävä käyttö	167
Keskittymisen apuvälineet	180
7 OPPIMISEN ARVIOINTI	189
Arvioinnin yleiset periaatteet	191
Arvioinnin eri muodot ja niiden tavoitteet	193
Eriyttävä arviointi	196
Arvioinnin eriyttäminen käytännössä	201

Osa 3

ERIYTTÄMINEN ERI OPPIAINEISSA

8 SUOMEN KIELI JA KIRJALLISUUS	222
Lukeminen	225
Kirjoittaminen	231
Vuorovaikutustilanteet	236
Muuta huomioitavaa	242
Lisää kirjallisuutta aiheesta	249
9 MATEMATIIKKA	250
Opetuksen yleiset asiat	253
Matematiikan kokonaisvaltainen tukeminen	261
Laskemisen apuvälineet	264
Muuta huomioitavaa	266
Lisää kirjallisuutta aiheesta	273
10 VIERAAT KIELET	274
Kuullun ymmärtäminen	277
Puhuminen	282
Luetun ymmärtäminen	284
Kirjoittaminen	287
Sanaston oppiminen	289
Muuta huomioitavaa	291
Lisää kirjallisuutta aiheesta	301
LOPUKSI	302
KIRJAN TEKIJÄT	309
LÄHTEET	311
LIITTEET	322
Liite 1: Tuen etenemisen kaavio	322
Liite 2: Apulomake eriyttämisen tarpeiden selvittämiseksi	324
Liite 3: Eriyttämisen vinkkipankki	326
Liite 4: Eriyttämisen tukilomake opettajan työn tueksi	334
Liite 5: Lomakepohja itsearviointiin	342
Liite 6: Esimerkkilomake tavoitteiden arviointiin	345
Liite 7: Työskentelyn ja toiminnanohjauksen kortteja	347
Liite 8: Oppilaan suunnitelma luovuustunnille	352
Liite 9: Oppimispäiväkirjapohja luovuustunnille	353

ESIPUHE

Jos lapsi ei opi niin kuin me opetamme, ehkä meidän pitäisi opettaa niin kuin hän oppii.

(Ignacio Estrada)

Yllä oleva sitaatti tiivistää mielestämme hyvin eriyttämisen perusidean. Eriyttäminen on ennen kaikkea opetuksen lähestymistapa, joka huomioi jokaisen oppilaan yksilöllisyyden ja erityistarpeet. Sen avulla pyritään mahdollistamaan oppiminen ja takaamaan onnistumisen kokemukset kaikille. Ihanteellisessa eriyttämisessä työskentely koulussa on joustavaa eikä kaikkien tarvitse aina tehdä samoja asioita täsmälleen samalla tavalla. Kirjan kannen klassisessa esimerkissä eri eläinten tavoitteena on kiivetä samaan puuhun. Se mikä yhdelle onnistuu luonnostaan, on todellisuudessa toisille mahdotonta. Jotta erilaiset oppijat saavuttaisivat saman tavoitteen, tarvitaan erilaisia apukeinoja. Uuden asian opettelu esimerkiksi lukemalla on useimmille oppilaille helppoa ja vaivatonta, mutta luki- tai keskittymisvaikeuksien vuoksi se voi olla joillekin oppilaille varsin haasteellista ja edellyttää eriyttämistä. Eriyttäminen auttaa jokaista oppilasta hänen omista lähtökohdistaan.

Kirjamme ensimmäinen painos ilmestyi jo reilut viisi vuotta sitten vuoden 2018 alussa. Vaikka olemme yhä samaa mieltä lähes kaikista kirjassa esiin tuomistamme asioista, on ajattelumme eriyttämiseen liittyen kuitenkin mennyt eteenpäin ja jalostunut jonkin verran vuosien aikana. Olemme

myös saaneet valtavasti palautetta kirjasta niin työssä olevilta opettajilta, opettajaopiskelijoilta kuin opettajankouluttajilta, mistä olemme äärimmäisen kiitollisia. Näiden arvokkaiden palautteiden perusteella olemme koettaneet täydentää kirjaa kaivatuilla näkökulmilla.

Onnistu eriyttämässä -kirjan toinen painos on yhä jaettu kolmeen osaan. Osa I tarkastelee eriyttämisen teoreettista taustaa ja viitekehystä sekä pyrkii tarjoamaan uusia näkökulmia eriyttämisen yleisimpiin haasteisiin. Vaikka ensimmäisen painoksen pääasiallinen kohderyhmä oli työssä olevat opettajat, olemme iloksemme huomanneet, että kirja on löytänyt paikkansa myös suomalaisissa korkeakouluissa monen kurssin kirjallisuutena. Lisäksi kirjassa esitelty Viiden O:n malliamme on hyödynnetty lukuisten pro gradujen ja muiden opinnäytteiden viitekehysenä. Jotta kirja palvelisi korkeakouluopiskelijoita entistä paremmin ja jotta se soveltuisi laajemminkin kurssikirjakäyttöön, olemme vankistaneet kirjamme taustaasiota. Uudistetussa painoksessa olemme määritelleet eriyttämisen käsitteen tarkemmin ja suhteuttaneet sen muihin lähikäsitteisiin. Lisäksi esittelemme yksityiskohtaisemmin aiheeseen liittyvää aikaisempaa kirjallisuutta. Osassa I esitellään myös kuvitteelliset esimerkkioppilaat, joiden koulunkäynnin pulmiin pyritään tarjoamaan käytännön ratkaisuja myöhemmin kirjassa. Olemme päivittäneet oppilasesimerkkejä ja huomioineet niissä muun muassa opettajia paljon askarruttavan suomi toisena kielenä -näkökulman. Lisäksi olemme lisänneet oppilaisiin lukioikäisen oppilaan, mikä tuo aineenopettajanäkökulmaa vankemmin esille. Käytämme kirjassa selkeyden vuoksi pääsääntöisesti termiä *oppilas*, jolla viittaamme asiayhteydestä riippuen sekä peruskoulu- että lukioikäiseen oppijaan, vaikka lukion opetussuunnitelmassa käytetäänkin termiä opiskelija. Oppilasesimerkeissä olemme myös pyrkineet aiempaa paremmin huomioimaan oppilaiden moninaisuuden luokassa.

Osassa II eriyttämistä lähestytään luomamme Viiden O:n mallin kautta. Malli kattaa mielestämme keskeisimmät opetuksen osa-alueet, joissa eriyttämistä tulisi toteuttaa. Olemme lisänneet useita tutkimusperustaisia eriyt-

tämiskeinoja mallin eri osa-alueille. Erityisesti olemme vankistaneet ylöspäin eriyttämisen näkökulmaa. Myös Oppimisen arviointi -lukuun olemme lisänneet näkökulmia ja esimerkkejä eriyttävästä arvioinnista. Vaikka jo ensimmäisessä painoksessa painotimme eriyttämisen ryhmäilmiön tärkeyttä, on sen merkitys mielessämme korostunut entisestään. Näin ollen olemme tuoneet ryhmätason eriyttämistä vahvemmin esille kirjan uudessa painoksessa. Jokaisen luvun loppuun olemme lisänneet eriyttämiskeinoja, joita voidaan tehdä ryhmätasolla kullakin mallin osa-alueella.

Osassa III eriyttämistä käsitellään esimerkinomaisesti suomen kielessä, matematiikassa ja vieraissa kielissä. Kyseiset oppiaineet ovat valikoituneet mukaan siksi, että ne toimivat välineaineina muiden aineiden oppimiseen. Suomen kieltä tarvitaan kaikissa lukuaineissa, matematiikka luo pohjan kaikille matemaattisille aineille ja vieraiden kielten, etenkin englannin, osaamisen merkitys korostuu myöhemmissä opinnoissa. Olemme päivittäneet myös nämä luvut lisäämällä tuoreita näkökulmia sekä ajan-kohtaista lisäksi kirjallisuutta. Lisäksi olemme pyrkineet sitomaan yksittäisiä oppiaineita käsittelevät luvut tiiviimmin kiinni luomaamme eriyttämisen Viiden O:n malliin ja lukujen lopussa havainnollistaneet, millä tavoin kyseisessä oppiaineessa voidaan eriyttää laajasti ja kokonaisvaltaisesti mallin mukaisesti. Osan III luvut eivät kuitenkaan yksinään tarjoa riittävän kattavaa kuvaa opetuksen eriyttämisestä kyseisissä oppiaineissa. Kirja etenee eriyttämisen osalta kumulatiivisesti, ja oppiainekohtaisissa luvuissa oletuksena on, että lukija on perehtynyt kokonaisuudessaan myös kirjan osaan II, jossa on näihin oppiaineisiin soveltuvia eriyttämisen vinkkejä. Vaikka kirja on tietoisesti vahvasti kiinni itse opetustyössä ja koulujen arjessa, se pohjaa tutkittuun tietoon. Lähteenä käytetty kirjallisuus on listattu kirjan lopussa. Kirjan liitteisiin on koottu erilaisia käytännön työkaluja ja lomakkeita eriyttämisen tueksi. Osa liitteistä on saatavilla sähköisenä osoitteesta www.ps-kustannus.fi/onnistu-eriyttamisessa-toimivan-opetuksen-opas.

Vaikka olemmekin lisänneet lukionäkökulmaa uudistettuun painokseen, se painottuu kuitenkin yhä perusopetukseen. Tämä johtuu muun

muassa siitä, että eriyttäminen korostuu enemmän perusopetuksessa ja on perusopetuksen opetussuunnitelman mukaan ”kaiken opetuksen pedagoginen lähtökohta” (POPS 2014, 30). Sen sijaan lukiotasolla eriyttämiselle ei ole annettu aivan vastaavaa painoarvoa. Koemme kuitenkin, että myös lukiossa eriyttämisen tarve on viime vuosina vahvistunut ja tulee vahvistumaan. Lisäksi eriyttävä opetus on linjassa yksilöllisen oppimisen kanssa, jonka tulisi painottua myös lukiossa.

Kaikki kirjassa esiteltävät menetelmät ja keinot eivät ole itse keksimiämme, vaan olemme keränneet niitä vuosien varrella omista opinnoistamme, tutkimuksista ja työuraltamme. Kiitos kuuluukin kaikille entisille ja nykyisille kollegoille, opinahjoille ja työpaikoille. Erityisesti haluamme kiittää ensimmäisen painoksen osalta Satu Jokista käsikirjoituksemme lukemisesta ja sen arvokkaasta kommentoimisesta, Jarkko Granqvistia hyvistä huomioista arviointia käsittelevään lukuun sekä Marja-Sisko Kauttoa tiettyjen käytänteiden tarkentamisesta. Uudistetun painoksen käsikirjoitukseen olemme saaneet arvokasta palautetta Kati Kajanderilta ja Katja Mäntylälältä Vieraat kielet -lukuun, Eija Aallolta monikielisyyspedagogiikkaa koskeviin osioihin sekä Pilvi Heinonselta Suomen kieli ja kirjallisuus -lukuun ja tassa-arvoista opetusta koskevaan osioon.

Olemme edelleen vahvasti sitä mieltä, että eriyttämisen tulisi olla keskeinen osa opettajien opetusfilosofiaa ja koko ajan taustalla opetuksen suunnittelussa ja toteutuksessa. Mielestämme eriyttävä opetus on tehokkainta silloin, kun sitä toteutetaan systemaattisesti. Koskaan ei ole liian myöhäistä tai aikaista aloittaa uuden oppimista. Tiedostamme, että tuskin kukaan opettaja pystyy huomioimaan aivan kaikkia oppilaita parhaalla mahdollisella tavalla joka hetki koulupäivän aikana. Kirjan avulla haluaisimme kuitenkin saada eriyttämisen keskeisesti mukaan opetuskulttuuriin. Toivottavaa olisi, että eriyttäminen nähtäisiin kaikkia oppilaita koskevana ja sen hyödyt saisivat puheissa tilaa ajan puutteen ja työläyden sijaan. Lisäksi haluamme painottaa, että eriyttämistä, kuten muutakin opetus- ja kasvatustyötä, tehdään tiiviissä yhteistyössä kotien kanssa. Huolen herätessä opettajien tulisi

aina ensin olla yhteydessä oppilaan huoltajiin. Heillä on oppilaasta paljon arvokasta tietoa, jota voidaan hyödyntää opetuksen tukitoimia suunniteltaessa. Tehokkainta ja toimivinta on sopia erilaisista eriyttämistavoista ja ratkaisuista yhteistyössä oppilaan ja hänen huoltajiensa kanssa. Näin kaikki osapuolet sitoutuvat tukitoimiin paremmin ja erityisesti huoltajat pystyvät huomioimaan ne myös kotona.

Toivomme, että tämä uudistettu painos kannustaa opettajia eriyttämään entisestään ja auttaa myös onnistumaan siinä!

Jyväskylässä 30.4.2023

Anssi Roiha ja Jerker Polso